

ԳԻՏԱԿԱՆ ԼՐԱՏՈՒ ՀԱՅԿԻ ԿԵՆՏՐՈՆԻ
SCIENTIFIC NEWSLETTER

ՀՀ ԳԱԱ ԾՀՀ ԿԵՆՏՐՈՆԻ 2025 թ. ԳԻՏԱԿԱՆ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

ՀՀ ԳԱԱ ԾՀՀ ԿԵՆՏՐՈՆԻ «ԳԻՏԱԿԱՆ ԱՇԽԱՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ»

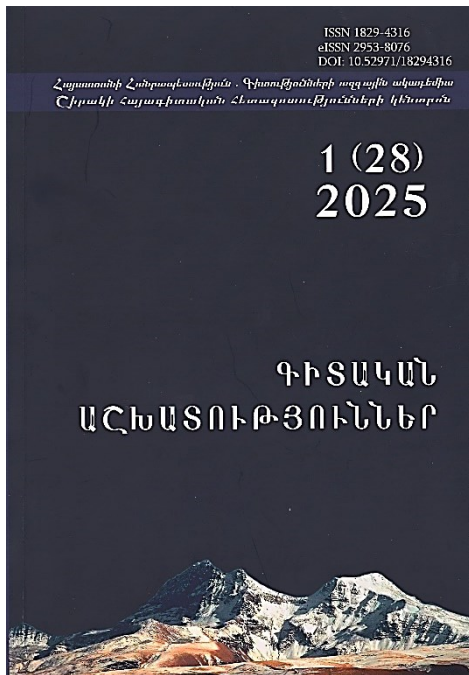
հոդվածների պարբերական ժողովածու /Հայագիտություն և հասարակական գիտ.:

Գյումրի: Հատոր 1(28): 2025: - 226 էջ:

Հիմնադրվել է 1998 թ. ԾՀՀ Կ ԳԻՏԱԿԱՆ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԿԵՆՏՐՈՆԻ:

Ընդգրկված է ԿԳՄՄՆ ԲՈԿ-ի ընդունված պարբերականների ցանկում:

ISSN1829-4316, eISSN2953-8076, DOI:10.522971/18294316-2025.28.1

2025թ. հունիսին լույս տեսավ ՀՀ ԳԱԱ Շիրակի հայագիտական հետազոտությունների կենտրոնի «ԳԻՏԱԿԱՆ ԱՇԽԱՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ» հոդվածների պարբերական ժողովածուի 28-

րդ հատորի առաջին պրակը՝ ՀՀ գիտության վաստակավոր գործիչ, բանասիրական գիտությունների դոկտոր Սերգո Հայրապետյանի ընդհանուր խմբագրությամբ, 14 տպամուկ ծավալով: Ժողովածուում զետեղված 20 գիտական հոդվածները, հաղորդումները, հրապարակումները վերաբերում են հայագիտության տարբեր ոլորտների և արժարժույթի և արդիական հնչեղություն ունեցող հիմնախնդիրներ: Պարբերականը կարդում են մեր երկրի և եվրոպական մի շարք բուհերի գրադարաններում, նրան նաև թղթակցում են արտերկրի գիտնականներ՝ հնագետներ, պատմաբաններ, բանագետներ, ազգաբաններ ու հայերենագետներ: Այս պրակը բացվում է պատմագիտության մեթոդաբանության հարցերին նվիրված արժեքավոր հոդվածով՝ «Հույն պատմագիր Պոլիբիոսը պատմագիտության մեջ քննական և վերլուծական մեթոդների սկզբնավորող», որի հեղինակը ակադեմիական ոլորտի պատմաբան, գիտ. դոկտոր Ա.Հակոբյանն է: Առանձնակի հետաքրքրությամբ է ընթերցվում Ռ. Յականյանի «Միջինասորեստանյան պե-

տության վարչաքաղաքական և տնտեսական կառավարման համակարգերը» ծավալուն հոդվածը, որ տալիս է Միջին Ասորեստանի /Ք.ա. XV դարավերջ – X դարասկիզբ/ հասարակությունը բնութագրող սոցիալ տնտեսական ու վարչական նորամուծությունների, քաղաքական դինամիկայի սպառնալից պատկերը:

Պատմագիտական արժեքավոր հետազոտություն է վանաձորցիներ Ա.Մելիքյանի և Ի.Չատուրյանի գիտական աշխատանքը՝ «Արտաշես Երկրորդի հակահռոմեական դիրքորոշումը աղբյուրագիտական և դրամագիտական տվյալների քննահամեմատական լույսի ներքո» հոդվածը: Նորագույն պատմության ոլորտից հայտնի իրադարձություններից մեկի՝ պաղեստինյան հակամարտության նկատմամբ տարածաշրջանային քաղաքականության օբյեկտիվ համեմատական վերլուծություն է ՇՊՀ դոցենտ Ա.Հովհաննիսյանի անգլերենով հոդվածը: Հայաստանի վիճակագրական ժառանգության նորոշյալ խնդիրներին է վերաբերում ՀԱԻ ազգագրագետ Ս. Աղամյանի՝ Ծաղկունք գյուղի հին գերեզմանատների խաչքարերից ու տապանաքարերից իր նորովի հավաքած կամ ընդօրինակած, հիշատակագրային բնութային վիճակների ուսումնասիրությունը:

Շիրակի հայագիտականի առաջատար գիտաշխատող, գիտ. դոկտոր Ս. Պետրոսյանի և կենտրոնի գիտաշխատող Լ. Պետրոսյանի համատեղ բանագիտական հետազոտության նյութը դրախտային ծառերի գույզի, վերջինիս պահապան առասպելական ոգիների, նաև սրանց առնչվող տեղանունների /Կարբի, Ուշի, Փարպի/ արժեքավոր ստուգաբանությունն է: Ի դեպ, ինչպես միշտ, պարբերականի սույն հատորը ևս հարուստ է բանագիտական, բանահյուսական ու ազգագրական հաջողված հետազոտություններով: Դրանցից են՝ Հ.Հարությունյանի և Հ.Մատիկյանի /ՇՀՀ կենտրոն/ կողմից ժամանակակից միջավայրի փոխադրությունների համատեքստում հայկական պարբերգի ժանրային առանձնահատկությունների մասնագիտական բարձրարժեք բնութագրումը, ՀԱԻ գիտաշխատող Լ.Սահակյանի՝ հրաշապատում հեքիաթներում կերպարանա-

փոխությունների մոգական բնության, դրսևորման ձևերի, դերի հարցերի քննությունը հայ և համաշխարհային առասպելաբանության համատեքստում, նաև ՇՀՀ գիտաշխատող, ՇՊՀ դոցենտ Հ. Մատիկյանի սպառնալից տակումները՝ հրաշագործ հեքիաթներում Հագարան բլրույի հմայական կերպարի գործառնությունների և դրանցից, ըստ հոդվածագրի, «առանցքային»՝ իր երգով անշունչը շնչավորելու, անհավանական վերակենդանացնելու նրա դերի մասին:

Ազգագրական բնության հետաքրքիր հոդվածներ են ՀԱԻ կրտսեր գիտաշխատող Ռ. Գաբրիելյանի՝ դարավանդային երկրագործության և բնակավայրերի առանձնահատկությունների քննությունը Գանձակի շրջանի հայկական գյուղերի օրինակով և Երևանի պետ-համալսարանի դոցենտ Հ. Հարությունյանի կողմից հայ ժողովրդի հավատալիքային արժեհամակարգում այսօր էլ իր պատվավոր տեղն ունեցող կաթնատնտեսության բնագավառի շուրջ ձևավորված և՛ հեթանոսական, և՛ քրիստոնեական պատկերացումների հանգամանակի ներկայացումը և մեկնաբանումը: Ազգագրական բնության մեկ այլ աշխատանք է Հայաստանի Ժողովրդական արվեստների թանգարանի գիտաշխատող Դ. Աբրահամյանի հրապարակումը, որում ներկայացվում և քննության են առնվում հայոց տնտեսության մեջ կավե կանացիակերպ աղամանների պատմական զարգացման դինամիկան, թանգարանի հավաքածուի օրինակով հստակեցնում դրանց տիպաբանական բնութագիրը, բացահայտում դրանց ոճա-տեխնոլոգիական առանձնահատկությունները, տարբերակում դրանք ըստ ազգագրական կամ դեկորատիվ արժեքի ու գործառնության:

Փորձաշատ ազգագրագետ, Շիրակի հայագիտականի ավագ գիտաշխատող, դոցենտ Կ.Բազեյանի հոդվածը մի կողմից ընդհանուր գծերով ներկայացնում է 1926-30-ական թթ. լեռնականյան կյանքը, 26-ի երկրաշարժի պատճառած վնասներն ու վերականգնման ընթացքը, մյուս կողմից՝ կարևորում և ընդգծում այն հսկայական ազդեցությունը, որ

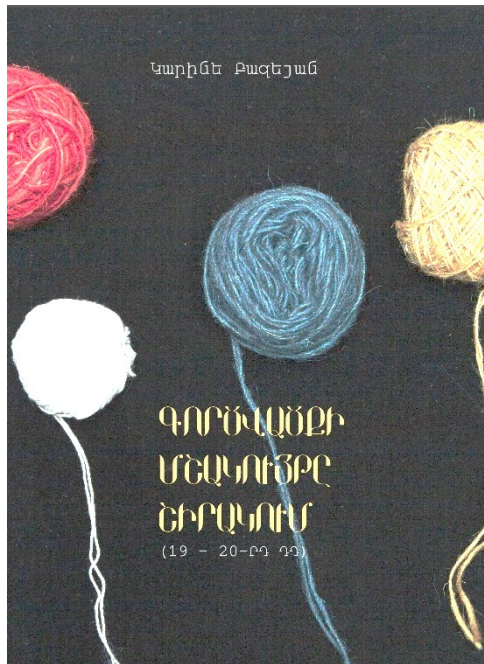
ունեցավ աղետը քաղաքի զարգացման ռազմավարական ծրագրերի մշակման, նրա նոր արդյունաբերական դիմագծի, այնպես էլ՝ նոր սոցիալիստական կենցաղի ու նոր լեռնականյան մշակույթի ձևավորման վրա: Ազգագրագետ Կ.Ասատրյանի հաղորդումը վերաբերում է Հայոց ազգագրության թանգարանում/Մարդարապատի հուշահամալիր/պահպանվող շուրջ երկուհարյուրամյա ծագմամբ պարսկական կենցաղային առարկաների/սափոր, բաժակներ և սկուտեղ/ համալիրին, որը կրում է դարերի պատմություն ունեցող պարսկական մետաղամշակության հզոր ավանդույթներն ու լավագույնս ներկայացնում այն գործածող ժողովրդի գեղագիտական ճաշակը:

ԳԱԱ գրականության ինստիտուտի կրտսեր գիտաշխատող Ա. Զարգարյանի՝ «Աստվածային ցասման ու մարդկային վախի ընկալումներն Աստվածաշնչում» հոդվածը ընթերցվում է մեկ շնչով. և՛ թիմայան վախի փիլիսոփայություն կա նրանում, և՛ գրականագիտական սուր միտք: 20-րդ դարասկզբի հայ նշանավոր գրաքննադատ, գրող, թարգմանիչ, հասարակական գործիչ Լևոն Մանվելյանին, նրա՝ իբրև մտավորականի ձևավորման ու կայացման գործում Ա.Արամյանյանի «Մուրճ»-ի էական դերակատարության վերլուծությանն է նվիրված Բ.Գ.Թ., ԳԱԱ գրականության ինստիտուտի կրտսեր գիտաշխատող Ս. Փարսադանյանի անգլերենով հոդվածը: Բսկ նույն ինստիտուտի մեկ այլ կրտսեր գիտաշխատող՝ Ա.Խաչատրյանը, իր հոդվածում քննության նյութ է դարձրել «Կարոտ» վիպակի հեղինակային պատկանելության խնդիրը, որ տասնամյակներ շարունակ հայ նորագույն գրողական միտքը զբաղեցնող հանգամանք էր: Խոսքը վերաբերում էր շնորհալի ու քիչ ճանաչված գրող Կարպիս

Մուրենյանի վիպակի ուղղակի սեփականաշնորհմանը սովետահայ արձակի ազդեցիկ դեմքերից մեկի՝ Հր. Քոչարի կողմից: Իր դրամաներում տառապանքի մեջ հերոսների դիմակայության սահմանը Վ.Մարտյանը համարում է թշվառության ու խեղճության հորձանքին չհանձնվելը: Նրան հիացնում էր մարդու հերաշխարհի թոփաթը: Գոյության այս խորհրդի քարոզիչն է մեծ գրողը Այս է Բ.Գ.Թ., Մ.Խորենացի համալսարանի դասախոս Ն. Գալստյանի՝ Մարտյանի դրամաներին նվիրված հոդվածի նպատակը՝ ապրելու դատապարտվածությունից կեցության իմաստավորման հասնելու ներապրումի գրական-փիլիսոփայական դրսևորումների բացահայտումը: Այս անգամ գյումրեցի անվանի արվեստաբան, Հայաստանի Գեղարվեստի պետական ակադեմիայի Գյումրու մասնաճյուղի դոցենտ Ա. Մարգարյանի հրապարակումը նվիրված էր Լենինականում ապրած ու ստեղծագործած հայրենադարձ նկարիչներ Հակոբ Հակոբյանին, Պետրոս Կոնտուրաջյանին և Նվեր Մաֆյանին: Հեղինակը հանգել է այն ճիշտ եզրահանգման, որ Լենինականն իր խիստ սահմանափակ հնարավորություններով հանդերձ եղավ այն վայրը, որտեղ նրանք իրավամբ գտան իրենց սեփական ուղին ու ձեռագիրն արվեստի մեջ: Պարբերականի այս պրակն ավարտվում է 2024-ին լույս տեսած «Շիրակի հայոց բանահյուսական մշակույթը» խորագրով ակադեմիական մեծարժեք ժողովածուի նույնքան արժեքավոր գրախոսությամբ, որն հեղինակել է ՀՀ ԳԱԱ Շիրակի հայագիտական հետազոտությունների կենտրոնի և Հնագիտության ու ազգագրության ինստիտուտի գիտաշխատող, պատմ. գիտ. թեկնածու Հ. Գալստյանը:

«ԳՈՐԾՎԱԾՔԻ ՄՇԱԿՈՒՅԹԸ ՇԻՐԱԿՈՒՄ (19-20-րդ դդ.)»

հեղինակ՝ Կարինե Ռազմիկի ԲԱԶԵՅԱՆ
<< ԳԱՎՇԻՐԱԿԻ հայագիտական հետազոտություն
ների կենտրոնի հրատ.: Գյումրի, 2025.- 388 էջ:

Աշխատությունը նվիրված է Շիրակի գործվածքի մշակույթին, որը, թեև մասամբ ներկայացվել է գեղարվեստական գործվածքի առանձին ճյուղերին վերաբերող տարբեր հեղինակների ալբոմներում ու հոդվածներում, սակայն համալիր և ամբողջական քննարկման չի ենթարկվել: Առաջին անգամ գործվածքը դիտարկվել է նաև որպես ոչ նյութական մշակույթի կրող, ինչը դրսևորվել է շիրակցիների ընտանեկան, համայնական հարաբերությունների մեջ և տոնածիսական կյանքում: Հետազոտությունն ընդգրկում է 19-20-րդ դարերը՝ ներկայացնելով գործվածքի հետ կապված մասնագիտական զբաղմունքների զարգացման գործընթացն ավանդական արհեստներից ու տնայնագործությունից մինչև խորհրդային արդյունաբերական ձեռնարկությունների ստեղծումն ու գործունեությունը:

Հարկ է նշել, որ մինչ օրս հայոց մշակույթում գործվածքն ու դրա հետ կապված արհեստներն ամբողջական ձևով ուսումնասիրված ու ներկայացված չեն, և այս աշխատությունն ամփոփում է գործել-հյուսելու հետ կապված բոլոր արհեստներն ու զբաղմունքները, որոնք խմբավորվել են ըստ աշխատանքի գործընթացի հերթականության՝ հումքի մշակման, թել մանելու, բուն գործվածք հյուսելու, գեղարվեստական գործվածքի պատրաստման և գործելու հետ կապված այլ արհեստների: Չնայած ուսումնասիրությունը նվիրված է Շիրակին, սակայն այն կարող է նաև վերաբերել այլ պատմագրական շրջաններին, քանի որ հայոց գործվածքի մշակույթը, իր տեղային յուրահատկություններով հանդերձ, ավելի ընդհանուր է, քան տարբեր:

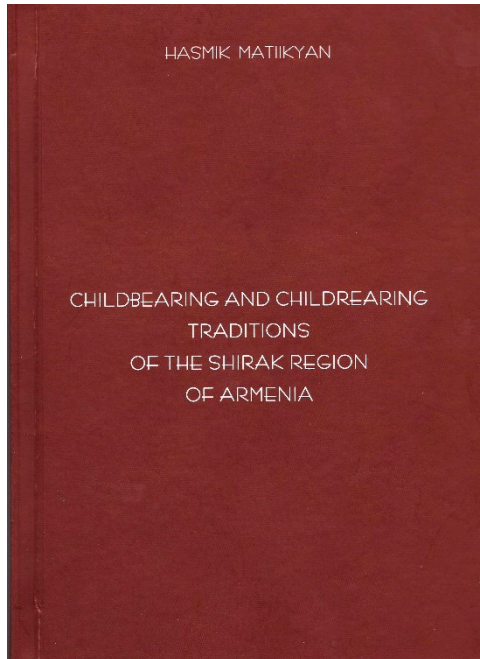
Հետազոտությունը բաղկացած է նախաբանից, երեք գլուխներից, վերջաբանից, բառարանից, ընդարձակ սկզբնաղբյուրների ու գրականության ցանկից և համապատասխան լուսանկարներից, ունի անգլերեն և ռուսերեն ամփոփումներ: Հետազոտության ընթացքում օգտագործվել են բազմաթիվ ձեռագիր ու տպագիր սկզբնաղբյուրներ, որոնք առաջին անգամ են դրվում գիտական շրջանառության մեջ: Կարծում ենք, որ մենագրությունն օգտակար կլինի ինչպես գործվածքով զբաղվողների, ուսումնասիրողների, այնպես էլ թանգարանների աշխատողների և ուսանողների համար:

Մենագրությունը հրատարակվել է ՀՀ ԳԱԱ Շիրակի հայագիտական հետազոտությունների կենտրոնի ու Հովհ. Շարամբեյանի անվ. ժողովրդական արվեստների թանգարանի գիտական խորհուրդների երաշխավորությամբ և Հայագիտական ուսումնասիրությունները ֆինանսավորող համահայկական հիմնադրամի դրամաշնորհով:

**"CHILDBEARING AND CHILDBEARING TRADITIONS
OF THE SIRAK REGION OF ARMENIA"**

/«ՇԻՐԱԿԻ ՏՂԱԲԵՐՔ ԵՎ ՄԱՆԿԱՍԱԾՈՒԹՅՈՒՆ»/

*հեղինակ՝ Հասմիկ Համիկի ՄԱՏԻԿՅԱՆ
ՀՀ ԳԱԱ Շիրակի հայագիտական հետազոտությունների
կենտրոնի հրատ.: Գյումրի, 2025,- 192էջ:*

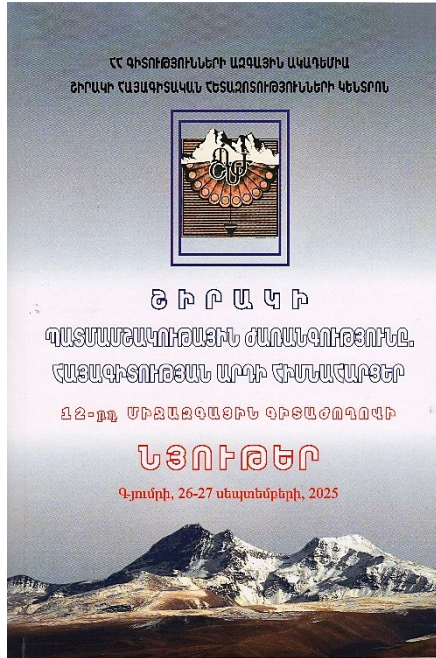
Լույս տեսավ ԳԱԱ ՇՀՀ կենտրոնի գիտաշխատող, Բ.Գ.Թ., դոցենտ Հասմիկ Մատիկյանի *Շիրակի տղաբերք և մանկատածություն* հայերեն գրքի անգլերեն տարբերակը, որը նվիրված է Շիրակի մանկական բանահյուսության արդի և ավանդական դրսևորումներին:

Ներկա աշխատանքի նպատակն է շիրակյան մանկական բանահյուսական նմուշները ներկայացնել ինչպես հայալեզու, այնպես էլ անգլալեզու միջավայրերում: Յուրաքանչյուր մանկախնամ և մանկախաղաց երգ մեջբերվում է հայերեն բնագրով, ՀՄԲ միջազգային գիտական տառադարձությամբ և անգլերեն տողացի թարգմանությամբ: Անգլախոս ընթերցողին ներկայացվել է նաև այն միջավայրը, որում զարգացել և կենցաղավարել է տարածաշրջանի ավանդական կենցաղի, սովորությունների, ծեսերի և հավատալիքների վրա ձևավորված բանավոր խոսքի մշակույթը, որն ազդեցություն է ունեցել հղիության և մանկատածության վրա: *Հավելված* բաժնում ամփոփվել են շիրակյան օրերներ՝ նոտագրված նմուշներով:

Գիրքը նախատեսված է բանագետների, ազգագրագետների, բանասերների, մշակութաբանների, թարգմանիչների և ընթերցող լայն շրջանակների համար: Հարկ է կարևորել այս հրատարակությունը՝ հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ Շիրակի մանկական բանահյուսությանը նվիրված անգլերեն համահավաք մենագրություն մինչ այժմ չի եղել տպագրված: Գիրքը հրատարակվում է ԳԱԱ Հայագիտական ուսումնասիրությունները ֆինանսավորող համահայկական հիմնադրամի դրամաշնորհով:

**«ՇԻՐԱԿԻ ՊԱՏՄԱՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ ԺԱՌԱՆԳՈՒԹՅՈՒՆԸ.
ՀԱՅԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ԱՐԳԻ ՀԻՄՆԱՀԱՐՑԵՐ»**

12-րդ միջազգային գիտաժողովի նյութեր,
ՀՀ ԳԱԱ Շիրակի հայագիտական հետազոտությունների կենտրոն:
Խմբ. խորհուրդ՝ Ս.Հայրապետյան /բ.գ.դ.,գլխ.
խմբագիր/ևայլք: Գյումրի:2025:-376 էջ:

12-րդ միջազգային գիտաժողովի նյութերի եռալեզու /հայերեն, անգլերեն, ռուսերեն/ ստվար ժողովածուն լույս տեսավ գիտաժողովի նախաշեմին, և սեպտեմբերի 26-ի առավոտյան այն ստացան երկար սպասված և Գյումրիում վաղուց մեծ հեղինակություն վայելող այդ միջազգային գիտական միջոցառման բոլոր մասնակիցները՝ հանրապետության և արտերկրի հարյուրից ավելի մասնագետներ՝ հայագիտության տարբեր ոլորտների՝ պատմագիտության ու ժողովրդագրության, ազգաբանության ու բանագիտության, հնագիտության ու մարդաբանության, ճարտարապետության ու արվեստագիտության հիմնախնդիրներին վերաբերող գիտական հաղորդումներով:

Ժողովածուն ավանդաբար բացվում է հնագիտությանն ու մարդաբանությանը նվիրված եռալեզու հաղորդումներով, որոնք ինն են, վերաբերում են Հայաստանի տարածքում վերջին տասնամյակներին ուսումնասիրվող պեղավայրերին /Բենիամինի վերջին երեք տարիների դաշտային աշխատանքների արդյունքների, վաղբրոնզիդարյան հուշարձաններում հանդիպող կենդանակերպ առարկաների վերաբերյալ, Սևանա լճի մակարդակի տատանումներին վերաբերող նորահայտ երկրաբանական տվյալներ՝ ավազանի բնապատմական միջավայրի և շրջակա հնագիտական հուշարձանների հետ փոխկապակցվածության հիմքի վրա/, նաև նվիրված են համեմատաբար նոր հետազոտվող տարածքներին /գուշակության ծիսակարգի հետ կապված Լեռնակերտյան նորահայտ ուշ բրոնզի շրջանի դամբարանի, Ջրաձորի ամրոցում ուրարտական շինարարական և գաղափարական ազդեցությամբ կառուցված պաշտամունքային կառույցի մասին/, կա՛մ հնագիտական մշակույթային նորահայտ օջախներին /Թեղության մշակույթի հետքեր Գետահովտում, Խանջյան գյուղի ծիսապաշտամունքային համալիր, Գեղարքունիքի Վարսեր գյուղի վիմագրական հարուստ ժառանգության նորօրյա ուսումնասիրություն/ և այլն:

Պատմագիտական հաղորդումները ժողովածուում քսանհինգն են, աչքի են ընկնում թեմատիկ բազմազանությամբ, արդիականությամբ և գիտական վերլուծականությամբ, վերաբերում են տարածաշրջանային հարցերի/Շիրակի մարզի սոցիալ-տնտեսական դրություն, Խրիմյան կաթողիկոսին ուղղված՝ Շիրակում գաղթականների վերաբնակեցմանը վերաբերող նամակներ, Ալեքսանդրապոլի փոխանորդություն, Շիրակի հոգևոր

թեմի ստեղծում/, կա՛մ հայ և հարևան ժողովուրդների հին և նոր պատմության մի շարք, հաճախ վիճահարույց դրվագների գիտական նորովի մեկնաբանություններ են /թուրքական գործոնը հայ քաղաքական կյանքում, ասորիների ցեղասպանության թուրքական ուրացումը, Կարսի նկատմամբ ադրբեջանական հավակնությունները, Ջավախքի միգրացիոն գործընթացները XIX–XX դդ., 44-օրյայի ռազմագիտական կորսված հնարավորությունները, ուղիների պատմությունը և ներկա իրավիճակը Հայաստանում/, կա՛մ նվիրված են հայ հասարակական-քաղաքական շարժումների ու կազմակերպությունների պատմության ու ներկայի հարցերին /Իսրայելի հայ համայնքի ներկայիս դրությամբ, Կովկասի մասով Բրեստ-Լիտովսկի խաղաղության բանակցությունների լուսաբանմանը, հայ կուսակցությունների պատմության հարցերին, բրիտանական և հայկական բարեգործական կազմակերպությունների համագործակցության պատմությամբ/ և այլն:

Ազգագրական հաղորդումները գիտաժողովի նյութերի ժողովածուի մեջ տասնյոթն են. ներկայացնում են հայոց ազգագրական մշակույթի տարբեր ոլորտներ՝ սկսած մի մենապարի վերաբերյալ կամ Հին Երևանի ունիվերսալ խանութների մասին պատմական հիշողությունից, Անդրկովկասի մոլոկանների ազգագրական տարեգրությունից ու Զ.Քանաքեռցու՝ հայոց երկրագործական մշակույթի սկզբնաղբյուր հանդիսացող «Պատմագրության» նորովի արժևորումից, Մորդովիայի հայերի ավանդական մշակույթի և Կարապետ Կոստանյանի «Գյումրին և յուր բարքերը» չիրատարակված հուշագրության ներկայացումից մինչև հայոց ավանդական մշակույթում մահվան կրոնաառասպելաբանական պատկերացումներն ու «Ջարդի ձոր» մշակութային տարածքի մասին պատմական հիշողության թարմացումը, Հայոց մեջ կարագի ստացման ժողովրդական եղանակների բնութագրումն ու «Բանվոր» թերթի՝ որպես վաղխորհրդային Լենինականի ազգագրական ուսումնասիրության սկզբնաղբյուրի գիտական գնահատանքը և այլն:

Միջազգային գիտաժողովում մեծ ուշադրությամբ լսվեց և աշխույժ քննարկում ունեցավ ժողովածուում զետեղված բանագիտության ոլորտի տասնչորս գիտական հաղորդումների մեծ մասը: Դրանք Հայոց ավանդական խաղիկների նկարագրություն են կա՛մ բանաձևային մտածողության արտահայտություններ շիրակյան խաղիկներում, մեր ավանդագրույցներում կկվի ու բվեճի առասպելաբանական կերպարների բնութագրումներ են, կա՛մ ուժեղ կնոջ մոտիվ վրացական և հայկական ժողովրդական հեքիաթներում, սպառիչ հաղորդումներ են տարածաշրջանային մականունների բնութագրիչների ու հրաշապատում հեքիաթների առանձնահատկությունների, հայ վիպական բանահյուսության մեջ մոլեխաղերի ծիսական գաղտնիմաստի մասին, Կարսի և Շիրակի քնարական բանահյուսության համեմատական քննություն է, կա՛մ հայոց պատմագրական աղբյուրներում Երդման խորհուրդի և դրա դերի ուսումնասիրություն և այլն:

Բանասիրական բնույթի բոլոր ինը հաղորդումներն էլ ժողովածուի մեջ գիտական որոշակի արժեք ունեն, այնուհանդերձ թեմատիկ թարմությամբ ու քննվող խնդիրների ինքնատիպությամբ առանձնանում են «Գյումրու կերպարի կերտման չափումները արդի հայ գրականության կենսափիլիսոփայության ծիրում», «Մովսես Խորենացու տողերի նոր մեկնաբանություն», «Դավիթ Մշեցու «Այլա-գրություն» բանաստեղծական ժողովածուն», «Թարգմանության համարժեքության մասին» գիտական աշխատանքները:

Արվեստների ու ճարտարապետության հարցեր են արծարծում գիտաժողովի նյութերի ժողովածուի տասանհինգ հրատարակումներ: Դրանք գիտական արժեքավոր հաղորդումներ են Պատմական Տայքի փայտի ճարտարապետության հիմնական լուծումների, նրա Բողիսա և Ոքաղե գավառների տարածաշրջանական հիմնական սկզբունքների և զուգահեռների, Ընկուզեք ամրոցի ճարտարապետական լուծումների և Տայքում նրա զուգահեռների մասին, Գյումրու Սբ Ամենափրկիչ եկեղեցու նկարագրողումների թեմատիկ և ոճական առանձնահատկությունների, Հայաստանի զարգացած միջնադարի քանդակի համատեքստում Մարմաշենի կաթողիկե եկեղեցու բեմառեջքի ձևավորման, Լենինականում 1960-70-ական թթ. քանդակագործության զարգացման նախադրյալների և քանդակի նշանավոր վարպետների գործերի, գիտության մեջ Ազգային նվագարանների կոնցեպտի, բալետում ազգային տարրերի և դրանց դերի մասին Գ. Տիգրանովի մոտեցումների, հայրենասիրական հայ կինոերաժշտության առանձնահատկությունների և այլ հարցերի վերաբերյալ:

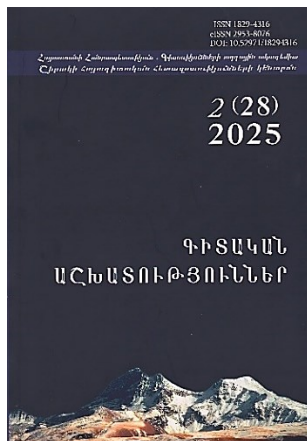
Ժողովածուի հրատարակմանը ֆինանսապես աջակցել են "Hi Am" բարեգործական միությունը (ԱՄՆ) և Գիտության ու մշակույթի Ռուսաստանյան կենտրոնի Գյումրու մասնաճյուղը (Հայաստան):

ՀՀ ԳԱՄ ԾՀՀ ԿԵՆՏՐՈՆԻ «ԳԻՏԱԿԱՆ ԱՇԽԱՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ»

հոդվածների պարբերական ժողովածու /Հայագիտություն և հասարակական գիտ.: Գյումրի: Հատոր 2(28): 2025: - 301:

Հիմնադրվել է 1998 թ. ՇՀՀ գիտությունների դոկտոր:

ISSN1829-4316, eISSN2953-8076, DOI:10.52297/18294316-2025.28.2

2025 թ. դեկտեմբերի առաջին տասնօրյակին լույս տեսավ Կենտրոնի «Գիտական աշխատություններ» պարբերական ժողովածուի 28-րդ հատորի երկրորդ պրակը՝ ՀՀ գիտության վաստակավոր գործիչ, բան. գիտ. դոկտոր Ս.Հայրապետյանի ընդհանուր խմբագրությամբ, 19 տպ. մամուլ ծավալով: Ժողովածուում զետեղված են 24 գիտական հոդվածներ, հաղորդումներ, հրապարակումներ, որոնք վերաբերում են հայագիտության տարբեր ոլորտների և արծարծում են արդիական հնչեղություն ունեցող հիմնախնդիրներ: Տեղ են գտել նաև մեկ ծավալուն գրախոսություն և Գիտական լրատուն՝ 2025 թ. Կենտրոնի հրատարակումների և կազմակերպած միջազգային գիտական միջոցառումների մասին սեղմ տեղեկատվությամբ

ՀՀ ԳԱԱ ԾՀՀ ԿԵՆՏՐՈՆԻ 2025 թ. ԳԻՏԱԿԱՆ ՄԻՋՈՑԱՌՈՒՄՆԵՐ

«ԵՐԻՏԱՍԱՐԴ ՀՆԱԳԵՏՆԵՐԻ ԵՐՐՈՐԴ ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԱՄԱՌԱՅԻՆ ԳՊՐՈՑ» - 2025

Շիրակի մարզ, Ջրաձորի պեղավայր, 14-20 հուլիսի 2025 թ.
Մասնակից երկրներ՝ Հայաստան, ԱՄՆ, Վրաստան

ՀՀ ԳԱԱ Շիրակի հայագիտական հետազոտությունների կենտրոնի նախաձեռնությամբ և ՀՀ ԿԳՄՍ Բարձրագույն կրթության և գիտության կոմիտեի ֆինանսավորմամբ 2025 թ. հուլիսի 14-20-ն ընկած ժամանակահատվածում Ջրաձորի պեղավայրում իրականացվեց երիտասարդ հնագետների թվով երրորդ ամառային միջազգային դպրոցը: Մա գիտակրթական և ակադեմիական մի ծրագիր է, որի նպատակն էր համալսման հնագիտությամբ և հարակից գիտակարգերով հետաքրքրված ուսանողներին՝ ապահովելով նրանց տեսագործական գիտելիքների և դաշտային փորձի ձեռքբերում:

Այս տարվա ծրագրին մասնակցեցին Երևանի և Շիրակի պետական համալսարանների, Վրաստանի Սամցխե-Ջավախեթի պետական համալսարանի, ինչպես նաև ԱՄՆ SRAS-ի (The School of Russian and Asian Studies) ուսանողները:

Դպրոցի ընթացքում ուսանողները ներգրավված էին Ջրաձորի բրոնզ-երկաթի դարյան հնավայրի պեղումներում: Հիմնական աշխատանքները կենտրոնացան Ք.ա. VII-V դդ. վերաբերող մշակութային շերտերի վրա:

Դաշտային աշխատանքների ընթացքում բացահայտվեցին մի շարք արժեքավոր գտածոներ՝ քառանկյուն մոնումենտալ կառույցի հատվածներ, գետնաթաղ կավե կարասներ, թոնիրներ, ձիթաձրագներ և կենցաղային այլ առարկաներ, որոնք լրացուցիչ տվյալներ են հաղորդում տարածաշրջանի վաղ պետական կազմավորումների բնակեցման և նյութական մշակույթի մասին:

Ամառային դպրոցի ուսումնական բաղադրիչը ներառում էր մի շարք վարպետության դասեր և թեմատիկ դասախոսություններ, որոնք կազմակերպվեցին ՀՀ ԳԱԱ հնագիտության և ազգագրության ինստիտուտի Փորձարարական հնագիտության լաբորատորիայի հետ համագործակցությամբ (մասնագետ՝ պ.գ.թ. Իվան Սեմյան): Դրանց շրջանակում ուսանողները գործնականորեն սովորեցին օբսիդիանի մշակման, քարե և բրոնզե գործիքների պատրաստման տեխնոլոգիաները, ձուլեցին բրոնզե նետասլաքներ, ինչպես նաև ծանոթացան ուշ բրոնզիդարյան և վաղ երկաթիդարյան զինատեսակների՝ գուրգերի, նիզակների, սրերի, աղեղների և այլ հնագույն գործիքների պատրաստման և կիրառման ձևերին:

Ծրագրի մշակութային բաղադրիչը ներառեց ուսումնական այցեր Գյումրու պատմական կենտրոն, Շիրակի երկրագիտական թանգարան, Հողմիկի և Հոռոմի հնավայրեր: Այցերի ընթացքում մասնակիցները ծանոթացան հնավայրերի պատմական շերտերին, ճարտարապետական առանձնահատկություններին, ինչպես նաև նախորդ տարիների պեղումների արդյունքներին: Դասախոսությունները նվիրված էին բրոնզիդարյան և երկաթիդարյան վերակազմված հագուստներին, հնագույն երաժշտական գործիքների (վարզան, ավլոս) կիրառությանը և հին խաղերի վերակենդանացմանը («Շներ և շնագայլեր», «Ինը պարոդ զինվորներ» և այլն):

Ամառային դպրոցում ուսանողները ոչ միայն ստացան տեսական գիտելիքներ և դաշտային հմտություններ, այլև ձևավորեցին մասնագիտական հաղորդակցման, թիմային աշխատանքի և գիտական հետազոտության կազմակերպման կարողություններ: Դպրոցը նպաստեց Հայաստանի, ԱՄՆ-ի և Վրաստանի երիտասարդ հնագետների միջև համագործակցության խորացմանը, տարածաշրջանի ազգագրական մշակույթին առնչվելուն, մտերմության և ընկերական ջերմ հարաբերությունների հաստատմանը: Թող այն երկար ապրի մասնակիցների հիշողություններում:

Ծրագրի կազմակերպիչները վստահ են, որ ամառային դպրոցի շրջանակում ձեռք բերված փորձը և գիտական արդյունքները հիմք կհանդիսանան հետագա համատեղ հնագիտական հետազոտությունների ու միջազգային ծրագրերի իրականացման համար:

«ԱԶԳԱՎՐԱԿԱՆ-ԲԱՆԱԳԻՏԱԿԱՆ ԸՆԹԵՐՑՈՒՄՆԵՐ»

*Հանրապետական 5-րդ գիտաժողով
Գյումրի, Հայաստան, 15 օգոստոսի 2025*

Հակառակ ամառվա անսովոր տապին՝ Գյումրու ԳԱԱ Շիրակի հայագիտական հետազոտությունների կենտրոնի գրադարանը օգոստոսի 15-ին մարդաշատ էր: Ուսանողներ էին, գիտաշխատողներ, դասախոսներ տարբեր տեղերից, նրանց մեջ նկատելի էին շատ դրսեկ հյուրեր: Հավաքվել էին ազգագրական-բանագիտական ընթերցումների, որոնք Կենտրոնում կազմակերպվում են ամեն տարի՝ օգոստոսին: Կենտրոնի տնօրեն Ա.Հայրապետյանի հակիրճ, բայց ջերմ ողջույնի խոսքին հաջորդեցին առաջին նիստի զեկուցումները, որոնց մեջ Ալեքսանդրապոլի զինագործության վերաբերյալ ՀԱԻ գիտաշխատող Գ.Աղանյանի հաղորդումը ընդունվեց առանձնահատուկ հետաքրքրությամբ և ընդմիջվում էր բազմաթիվ հարցերով: Նույնպիսի վերաբերմունքի արժանացան Ցեղասպանության թանգարան-ինստիտուտի գիտաշխատող Թ.Մարտոյանի «Ցեղասպանություն հյուժման միջոցով» հաղորդումը՝ նվիրված Արցախի կանանց ու մանկանց անգն ղիմադրությանը 2023-ի շրջափակման օրերին, Շիրակի հայագիտականի գիտաշխատող Հ.Մատիկյանի՝ Կարսի և Շիրակի աշխատանքային ու սիրո երգերի համեմատական քննության վերաբերյալ խոսքը, Կարսի մարզում, Ալեքսանդրապոլի ու Ախալքալակի գավառներում 19-րդ դարավերջի և 20-րդ դարակզբի էթնոժողովրդագրական գործընթացների մասին ՇՊՀ-ի դոցենտ, ՇՀՀ կենտրոնի ավագ գիտաշխատող Ա. Բոյաջյանի հաղորդումը, ԵՊՀ-ից Ս.Մարտյանի ելույթը՝ նվիրված Սառնաղբյուր գյուղի 19-րդ դ. պատմությանը և ազգագրությանը: Այս թվարկումը կարելի է երկար շարունակել: Ընթերցումներն անցան գիտամեթոդական բարձր պատրաստվածությամբ, քննարկված հարցերի արդիականությամբ ու նորությամբ:

**«ՇԻՐԱԿԻ ՊԵՏԱՄԵՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ ԺԱՌԱՆԳՈՒԹՅՈՒՆԸ.
ՀԱՅԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ԱՐԴԻ ՀԻՄՆԱՀԱՐՑԵՐ»**

*12-րդ միջազգային գիտաժողով
Գյումրի, Հայաստան, 26-27. 09. 2025*

Այն, որ սեպտեմբերը Գյումրիում հայագիտության ամիս է, Հայաստանի շատ բարեկամներ գիտեն և ձգտում են նրա վերջին տասնօրյակում կրկին լինել աշնանային շքեղ գույներով զօծված քաղաքում, որտեղ սեպտեմբերի 26-27-ին տեղի էր ունենում հերթական միջազգային հայագիտական ֆորումը՝ արդեն 12-րդը: Իսկ գիտաժողովին մասնակցելու հրավեր էին ստացել հանրապետության յոթ տասնյակից ավելի և արտերկրի 25 հայագետներ: Նրանցից շատերն իրար ճանաչում ու մտերմացել էին երեք տարի կամ ավելի առաջ՝ նախորդ գիտաժողովների օրերին ու հիմա անցյալն ուրախությամբ վերհիշելով՝ սեղանների առջև գրանցվում էին նորի լիագումար նիստին մասնակցելու համար: Համաժողովն ավանդաբար սկսվեց ԳԱԱ Շիրակի հայագիտական հետա-

գոտությունների կենտրոնի տնօրեն պ.գ.թ., դոցենտ Ա. Հայրապետյանի ողջունի խոսքով, որում նաև հաստատ հավատ կար, որ 12-րդն էլ, նախորդների նման, կանցնի հաջող ու արդյունավետ: Ողջունի կարճառոտ խոսքով հանդես եկան մարզի ու քաղաքի ղեկավարներ, հյուրերից՝ Գիտության ու մշակույթի ռուսաստանյան կենտրոնի Գյումրու մասնաճյուղի ղեկավար Ա.Բերյանը, Վրաստանի Սամցխե-Ջավախեթի պետական համալսարանի ռեկտոր Մ. Բերիձեն: Գիտաժողովի շրջանակներում համագործակցության հուշագրեր կնքվեցին «Սամցխե-Ջավախեթի պետական համալսարանի» ու Ռուսական «Գիտելիք» ընկերության հետ:

Լիագումար նիստում ուշադրությամբ լսվեցին ՀՀ ԳԱԱ պատմության ինստիտուտի ավագ գիտաշխատող Ա.Ղամբարյանի գիտական զեկույցը Հայաստանի առաջին Հանրապետության առաջին դիվանագիտական քայլերի, ռուսաստանցի հայագետ Տ.Յանգայկինայի զեկույցը՝ ռուսաստանաբնակ հայերի և տեղացիների միջև մշակութային արդյունավետ երկխոսության, ԵՊՀ-ի դասախոս Ա. Մխիթարյանի խոսքը՝ ակադեմիկոս Մերգել Աբրահամյանի հրապարակախոսական գործունեության մասին:

Կարճ ընդմիջումից հետո ելույթները շարունակվեցին Հնագիտության, Պատմագիտության, Ազգագրության, Բանագիտության, Լեզվաբանության, Գրականագիտության, Արվեստաբանության և Ճարտարապետության մասնաճյուղերի նիստերում, որոնք աշխատեցին մինչև ուշ երեկո:

Ինչպես երեք տարի առաջ, հիմա էլ հնագետների մասնաճյուղում կրկին ականայտ էր արտասահմանցի գործընկերների, մասնավորաբար՝ գերմանացի գիտնականների ակտիվությունը: Ավելին, եթե նախորդ գիտաժողովում հաղորդումների արեալը հիմնականում Հարավային Կովկասն էր, ապա ներկայիս գիտական զեկույները գերազանցա-

պես վերաբերում էին շիրակյան նորահայտ պեղավայրերին, որտեղ մեր հնագետների հետ 2025-ի գարուն-ամառ ժամանակահատվածում նրանք աշխատեցին ջանադրությամբ: Առանձնակի հետաքրքրությամբ լսվեցին ու քննարկվեցին հայ-գերմանական միացյալ հնագիտական արշավախմբի կողմից հերկայացված հաղորդումները Խանջյան գյուղի ծխապաշտամունքային համալիրի, գուշակության ծխական պատկերացումների հետ կապված ուշերոնգիդարի մի նորահայտ շիրակամուտյան դամբարանի, երկաթիդարյան Ջրաձորի, Բենիամինի նոր պեղումների արդյունքների մասին:

Աշխույժ քննարկումներով անցավ պատմագրության, ազգագրության, բանասիրության և մյուս մասնաճյուղերի նիստերում լավող զեկույցների մեծ մասը: Ուշադրությամբ լսվեցին և քննարկվեցին Մեհրաբ Բերիձեի՝ հայկական Ջավախքում 19-20-րդ դարերում տեղի ունեցած միգրացիոն գործընթացների մասին գիտական հաղորդումը, առաջին Հանրապետության տարիներին Շիրակի հոգևոր թեմի հիմնադրման վերաբերյալ Աշոտ Մանուչարյանի խոսքը, բրիտանական և հայկական բարեգործական կազմակերպությունների 20-րդ դարասկզբի համագործակցության մասին Ա.Հայրապետյանի զեկույցը, ծանոթացան, Գ.Աղանյանի ներկայացմամբ, Կարապետ Կոստանյանի՝ Գյումրուն նվիրված անտիպ հուշագրությանը, գիտաշխատողներ Հ.Հովհաննիսյանի և Ս.Հայրապետյանի՝ գրաբարից իմ քանի թարգմանությունների շտկման անհրաժեշտության մասին հաղորդումները, Ն.Կարախանյանի ելույթը ժամանակակից հայ բանաստեղծության մեջ Դավիթ Մշեցու չափածոյի առանձնահատկությունների մասին, մի քանի դրսեկ և տեղացի ճարտարապետների և երաժիշտների ակտուալ ելույթներ՝ նվիրված Տայքի մի շարք շինությունների ճարտարապետական լուծումներին, Փոքր Ասիայի և Բալկանների 5-6-րդ դդ. եկեղեցական ճարտարապետության մեջ արևելյան /հայկական/ տարրին, Տայքում փայտի ճարտարապետության լուծումներին, արվեստում ցեղասպանության արձարձման տարբեր խնդիրներին, գիտության մեջ ազգային նվազարանների կոնցեպտին, շիրակյան հեքիաթների բնութագրիչներին, հեքիաթներում թոչունների մասին առասպելական պատկերացումներին, շիրակյան մականունների հարցին: Ապա դրսեկ բազմաթիվ մասնակիցների ցանկությամբ՝ օրն ավարտվեց երեկոյան քաղաքի պատմական կենտրոնում՝ եկեղեցիների, թանգարանների, պատկերասրահների, հուշարձանների, սրճարանների ու շատրվանների անմոռանալի միջավայրում:

Աշխատանքային երկրորդ օրը նույնքան արդյունավետ ընթացք ունեցավ: Որոշ մասնաճյուղերում շարունակվեցին նախորդ երեկոյան ընդհատված քննարկումներ, լսվեցին նույնքան հետաքրքիր հաղորդումներ առավելապես Շիրակի տարածաշրջանի արհեստ-արվեստների, ազգագրական սովորույթների, բանահյուսական ժառանգու-

թյան նոր նմուշների, շիրակյան հեքիաթների, մականվանության առանձնահատուկ կողմերի, Տայքի ու Շիրակի տարածաշրջանական սկզբունքների, քաղաքի նորոգյա քանդակագործության, քաղաքային ժողովրդական երգերի ու պարային երաժշտության մասին և այլն:

Միջազգային հայագիտական գիտաժողովն ավարտվեց լիազուրկ նիստով, որի մասնակիցները քննարկեցին ու գնահատականի արժանացրին գիտաժողովի արդյունքները, լսվեցին մասնաճյուղերի նախագահների հաղորդումները մասնաճյուղերի աշխատանքի մասին, ընդունվեց գիտաժողովի բանաձև՝ միաձայն հավանություն տալով գիտաժողովն ամենաբարձր մակարդակով, ամենաարդյունավետ ընթացքով անցկացնելու կազմակերպիչների գործադրած ջանքերին: Որոշվեց նաև ամենաարժեքավոր 40 գիտական զեկույցները մասնաճյուղերի երաշխավորությամբ հոդվածների ձևով հրատարակել Կենտրոնի «Գիտական աշխատություններ» պարբերականի առաջիկա հատորներում: Ավանդույթը պահպանելով՝ որոշեցին նաև, որ ՀՀ ԳԱԱ Շիրակի հայագիտական հետազոտությունների կենտրոնի կողմից հաջորդ՝ 13-րդ հայագիտական միջազգային կոնֆերանսը գումարել 2028 թվականի սեպտեմբերի 26-27-ին՝ Կենտրոնի ստեղծման հոբելյանական 30-րդ տարում, այն կենտրոնի, որտեղ հիմնվել ու նրա հետ արդեն երեք տասնամյակ պատվախնդրորեն շարունակվում է այս կարևոր միջազգային ֆորումի պատմությունը: Շատերը բաժանվելիս հույս էին հայտնում, որ երեք տարի հետո կրկին կվերադառնան մեր հյուրասեր ու աննման քաղաքը այն կրկին վայելելու և 13-րդ միջազգայինին մասնակցելու համար:

Գիտական լրատուն կազմեց՝
բան. գիտ. դոկտոր Մ. ՀԱՅՐԱՊԵՏՅԱՆ